UOT 94(479.24)

SƏFƏR ƏLİYEV
AMEA Naxçıvan Bölməsinin əməkdaşı
Sefer.alv85@gmail.com

ERMƏNİLƏRİN AZƏRBAYCANLILARA QARŞI TÖRƏTDİKLƏRİ SOYQIRIM (1918)

DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/107/51-56

Ermənilər tarixin müxtəlif mərhələlərində Azərbaycanın tarixi torpaqlarını ələ keçirmək məqsədilə soydaşlarımıza qarşı etnik təmizləmə, deportasiya və soyqırımlar həyata keçirmişlər. Azərbaycan torpaqları hesabına "Böyük Ermənistan" dövləti yaratmaq məqsədilə Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımlar həyata keçirmişlər. Bu dəhşətli hadisələrdən biridə 1918-ci ilin mart-aprel aylarında Bakı Sovetinin mandatı altında fəaliyyət göstərən daşnak-bolşevik silahlı dəstələri tərəfindən xüsusi qəddarlıqla törədilmiş kütləvi qırğınlardır. Həmin günlərdə Bakı şəhərində, habelə Bakı quberniyasına daxil olan digər şəhər və qəzalarda on minlərlə dinc sakin məhz etnik və dini mənsubiyyətinə görə qətlə yetirilmiş, milli memarlıq incilərini, yaşayış məntəqələrini dağıtmış, mədəniyyət abidələrini, məktəb, xəstəxana, məscid və qəbiristanlıqları yerlə-yeksan etmişlər. Erməni vəhşiliyi nəticəsində Bakı və digər rayonların böyük bir hissəsi xarabalığa çevirmişdir.

Açar sözlər: Bakı, S.Şaumyan, Erməni vandalizmi, Mart soyqırımı.

Giriş. Birinci Dünya Müharibəsi illərində baş verən 1917-ci ilin fevral və oktyabr çevrilişlərindən istifadə edən ermənilər bolşevik bayrağı altında öz iddialarını reallaşdıra bildilər [10, s.27-28]. 1917-ci ildə Rusiyada oktyabr çevrilişindən sonra Ermənistan dövlətinin yaradılması planının həyata keçirilməsinə başlanıldı. Ermənіləri buna psixoloji olaraq illər əvvəl Rusiya və Qərb missionerləri hazırlamışdılar. Bu səbəbdən 1917-ci ilin sonlarından başlayaraq Cənubi Azərbaycanın qərb bölgəsində missionerlərin birbaşa dəstəyi ilə ermənilərdən və aysoylardan ibarət silahlı xristian dəstələri yaratmağa başladılar. [9, s.5]. 1918-ci ilin əvvəllərində Cənubi Qafqazda vəziyyət kifayət qədər gərgin idi. Lenin və Stalinin imzaladığı 13 saylı bəyannamədə Kuznetsov və digər bolşeviklər Qafqazın sovetləşdirilməsi layihəsini həyata keçirmək üçün S. Şaumyana həvalə etmişdilər. Eyni zamanda o, Türkiyədə rus orduları tərəfindən işğal olunmuş rayonlarda erməni dövləti yaratmaq qərarına gəldi və Bakıda öz sədrliyi ilə sovet hakimiyyətini qurdu. Daha sonra Şaumyan Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda gedən mübarizələrin qarşısını almaq üçün Azərbaycanda mart soyqırımına zəmin yaratdı [6, s.144]. Bakıya gələn Şaumyan Ermənistan Daşnak Partiyası ilə müqavilə bağlayaraq Azərbaycan türklərinə qarşı soyqırımı təşkil etməyə başladılar [2, s.781]. Bu zaman bölgədəki ermənilər erməni-aysor müştərək silahlı dəstələrinin yaradılmasını sürətləndirərək 1918-ci ilin fevralında azərbaycanlılara qarşı kütləvi soyqırım həyata keçirməyə başladılar. Erməni və Aysor silahlıları 1918-ci ilin fevralından başlayaraq 6 ay azərbaycanlılara qarşı soyqırımını davam etdirdilər (Tarixə nəzər saldıqda, ermənilər 19-cu əsrin ikinci yarısından başlayaraq azərbaycanlılara qarşı mütəşəkkil və planlı bir siyasət kimi soyqırım həyata keçiriblər) [9, s.5]. Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan torpaqlarında "Böyük Ermənistan" dövləti qurmaq xəyalı ilə yaşayan ermənilər siyasi-terror təşkilatlarını bu istiqamətə yönəldiblər. Bu təşkilatların fəaliyyət proqramında azərbaycanlılara qarşı ardıcıl terror və qırğınlar törətmək məqsədi mühüm yer tuturdu. Bu zaman Cənubi Qafqazda siyasi gərginlik pik həddə çatdı (1918-ci ilin martında). Əvvəlcə 1918-ci ilin martından başlayaraq Bakı Kommunası tərəfindən Bakı quberniyasının ümumən azərbaycanlılardan təmizlənməsinə yönəlmiş xəyanətkar plan həyata keçirildi [10, s.27-28]. Ermənilərin Şamaxıda ilk növbədə azərbaycanlılara qarşı düşmənçilik hərəkətləri özünü Birinci Dünya Müharibəsinin əvvəlindən göstərməyə başladı. Azərbaycanlılara qarşı çox təkəbbürlü olan ermənilər Azərbaycan xalqının milli-dini namusunu açıq-aşkar təhqir edərək özlərini daha qəddar aparmağa başladılar. Çar məmurlarının yerli komandası gedəndə ermənilər gizli şəkildə silah anbarını ələ keçirdilər və qəza haqqında komissar və yerli Müsəlman Milli Şurasına xəbər vermədilər. Onlar burada ermənilərdən ibarət hərbi qarnizon yaratdılar [13, s.28-32]. Eyni zamanda Cənubi Qafqaz şəhərləri

içərisində Bakıda yerli türk-müsəlmanların vəziyyəti dözülməz həddə çatmışdı. Faktiki olaraq şəhər idarəetməsində təmsil olunmayan, inzibati resurslardan istifadə edilərək sıxışdırılan və ayrıseçkiliyə məruz qalmasına baxmayaraq Bakının bu köklü əhalisi arasında Azərbaycan-türk millətçi təşkilatlarının nüfuzu sürətlə artırdı. Azərbaycanın digər bölgələrində və iri yaşayış məntəqələrində olduğu kimi bura işğal altında olsa da, Milli mübarizənin geniş vüsət alması şəhərin bolşevik hakimiyyətini və onların daşnak tərəfdaşlarını ciddi şəkildə narahat edirdi. Zəngin neft yataqlarına, güclü iqtisadi potensiala və strateji coğrafi mövqeyə malik Bakı şəhərini Azərbaycanın etnik-mədəni sistemindən ayıraraq Rusiya quberniyalarından birinə çevirmək istəyən bolşevik-daşnak tandeminin əsas məqsədlərindən biri də bu məqsədə çatmaq üçün türk millətçi təşkilatlarını demoqrafik bazasından məhrum etmək idi. Eyni zamanda Bakıda türk-müsəlman nisbətini mümkün qədər aşağı səviyyəyə endirməyin ən uyğun yolunu etnik təmizləmədə görürdü. Bu məqsədlə geniş hazırlıq görən, Petroqraddan hərbi və maliyyə yardımı alan Bakı Soveti şəhərin xristian əhalisini, xüsusən də erməniləri tez bir zamanda silahlandırdı. "Qırmızı qvardiya" adı altında formalaşan 10-12 min nəfərlik ordunun əksəriyyəti ermənilərdən ibarət idi. Birinci Dünya Müharibəsində Qafqaz cəbhəsinin ləğvi nəticəsində Bakıdan keçərək vətənlərinə qayıdan rus qoşunlarının silah-sursatları buradakı ermənilərə verildi. Cəbhədən qayıdan çar ordusunun zabit və əsgərlərinin əksəriyyəti oktyabr çevrilişindən sonra anarxiyanın hökm sürdüyü doğma yurdlarına qayıtmaqdansa, Bakıda qalıb minimum əmək haqqı müqabilində bolşeviklərin silahlı birləşmələrində xidmət etməyə üstünlük verdilər. Bolşeviklərlə şəhərdəki erməni silahlı dəstələrinin əksəriyyətinə nəzarət edən Erməni Milli Şurası arasında hərbi ittifaq yarandı. Bolşeviklərlə daşnakların hərbi əməkdaşlığının təmin edilməsində Qafqaz işləri üzrə fövqəladə komissar S.Şaumyanın xüsusi rolu olmuşdur [14, s.442]. Bu səbəbdən ermənilər Türkiyədən və İrandan Azərbaycan torpaqlarına köçərək azərbaycanlıları Cənubi Qafqaz torpaqlarından qovmağa başladılar. Bu hadisələr mart soyqırımını törətmələrinə birqədər kömək etmiş oldu [1. s.63].

İlk başta Gəncə Müsəlmanları Şurası keçmiş çar ordusunun şəhərdəki 219-cu alayının və Qafqaz cəbhəsindən Rusiyaya qayıdan Qafqaz ordusunun bir neçə hərbi eşelonunun tərksilah edilməsinə razılıq verdi. Bu tədbir nəticəsində 15.000 tüfəng, 70-ə yaxın pulemyot və 20 top əldə edilib. Azərbaycanın silahlanmasından narahat olan S.Şaumyanın iştirakı ilə yaradılmış və erməni Qriqori Korqanovun rəhbərlik etdiyi Hərbi-İnqilab Komitəsi təmin edirdi [1, s.82-83]. Burada məqsəd "Müsavat" partiyasının güclənməsindən qorxan ermənilərin Bakıda Azərbaycan türklərinin hakimiyyətə gəlməsini istəməməsi idi [1, s.83-94]. Bu səbəbdən ermənilər Türkiyədən və İrandan Azərbaycan torpaqlarına köçərək azərbaycanlıları Cənubi Qafqaz torpaqlarından qovmağa başladılar. Onlar 1918-ci il martın 31-də Azərbaycan türklərinə qarşı soyqırım törətdilər [1. s.63].

1918-ci ilin əvvəllərində Cənubi Qafqazdakı siyasi-ictimai vəziyyət, xüsusilə bolşevik-daşnak tandeminin radikal fəaliyyəti Tiflis gürcü mətbuatı tərəfindən diqqətlə izlənilirdi. Gürcüstan Milli Demokrat Partiyasının media orqanı olan "Sakartvelo" və Gürcüstan Sosial Demokrat İşçi Partiyasının aparıcı nəşri olan "Ertoba" kimi geniş oxucu kütləsinə malik qəzetlər bu məzmunda müntəzəm olaraq xəbərlər, analitik materiallar və köşə yazıları dərc edilmişdi. 1918-ci ilin martında Bakıda baş verən qırğınları gürcü mətbuatı da işıqlandırmağa çalışırdı. 1917-1920-ci illərdə erməni şovinist-terror qrupları tərəfindən türk-müsəlmanların soyqırımı ilə bağlı çoxlu keyfiyyətli araşdırmalar, kitablar, məqalələr dərc olunsa da, problem gürcü mənbələrindən hələ də araşdırılmayıb. Oktyabr çevrilişindən və 31 mart 1918-ci il Bakı soyqırımından sonra Cənubi Qafqazda gedən xaotik proseslər dövrün gürcü mətbuatı prizmasından qiymətləndirilir [14, s.438].

Soyqırım nəticəsində ermənilər yalnız Azərbaycanın İrəvan quberniyasının 42 kəndini dağıdıb talamışdılar. İrəvanda 199 yaşayış məntəqəsinin dağıldığını, ermənilərin isə müsəlman ərazilərinə yerləşdirildiyini göstərən mühüm fərqlər var. Ermənilərin Bakıda və Şamaxıda törətdikləri soyqırım zamanı türk ziyalılarının da ortadan qaldırılması planını da görürük [3, s.7-11]. Müsəlman Sosialist Bloku prezidenti Z.G. Mehmetbəyov Bakıda azərbaycanlılara qarşı qanunsuzluqların aradan qaldırılması və zülmün qarşısının alınması üçün təcili tədbirlər görmüş, Müsavat Partiyasının başqanı M.Ə. Rəsulzadə Seymin mitinqində sərt çıxış edərək sosialist müsəlman bloku nümayəndəsinin tələblərinin dərhal əsaslandırılması üçün tədbir görülməsini tələb etmişdir [1, s.104].

Mart ayında ermənilərin Cənubi Qafqazda türk-müsəlman əhaliyə qarşı törətdikləri soyqırımına siyasi qiymət vermək və onun nəticələrinin aradan qaldırılması üçün təsirli tədbirlər görmək üçün ilk

cəhd faciədən dərhal sonra Azərbaycan milli qüvvələri tərəfindən edilib. 1918-ci il aprelin 2-də Zaqafqaziya Seyminin Azərbaycan Fraksiyası Bakı hadisələri barədə Seymə məlumat verdi və Zaqafqaziya hökumətindən müsəlman xalqının müdafiəsi üçün Bakıya qoşun yeritməyi tələb etdi. Ertəsi gün Bakı hadisələri ilə bağlı Seymin iclasında Fətəli Xan Xoyski "Müsəlman əhalinin müdafiəsi üçün tədbirlər görülməsə, müsəlman nazirlər hökuməti tərk edəcəklər" deyə xəbərdarlıq bəyanatı verdi:

"Bakı hadisələri bütün Yelizavetpol quberniyasında müzakirə edildi və bütün qərarlarda türk qoşunlarının Bakıya buraxılmasına icazə verən maddələr var idi. "Hökumət Bakı problemini aradan qaldırmasa, o zaman Yelizavetpol quberniyasında müsəlmanların bu tələbini dinləməli olacağıq (Ola bilsin ki, elə bir məqam gələcək ki, xalq kütləsi özbaşına hərəkətə keçəcək), bu isə faciəvi vəziyyət yaradacaq, çünki Bakı problemi Cümhuriyyət üçün ölüm-dirim məsələsidir".

Zaqafqaziya Seymi Azərbaycan qrupunun çağırışlarına cavab versə də, təəssüf ki, Bakıda vəziyyəti tənzimləmək üçün heç bir iş görmədi [15, s.125-126]. Çünki Azərbaycan muxtariyyəti türk burjuaziyasının muxtariyyətidir. Bu muxtariyyəti nə rus burjuaziyası, nə də rus demokratiyası qəbul etmir di. "Müsavat Partiyası"nın Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda artan dinc mübarizəsindən qorxan Şaumyan 1918-ci ilin fevralında baş verə biləcək qanlı qırğınlarda "Bakinskiy raboçi"də yazılan sözlərə görə məsuliyyətdən yaxa qurtarmaq üçün günahı öz üzərinə atmağa çalışırdı. Beləliklə, ermənilər öz arzularını həyata keçirdilər, Daşnaksütyun partiyalarının irəli sürdüyü arzuya yaxınlaşdılar, Qafqaz türk federalistlərinə gəldikdə isə, Bakı bolşevikləri onları xarabalıqlarla hədələyirdilər [12, s.344].

1918-ci ilin mart qırğınından sonra Bakıda Şaumyan demək olar ki, bütün hərbi və siyasi hakimiyyətə malik idi [1, s.110]. Hərbi sahədə aparılan təşkilati araşdırmalar nəticəsində 1918-ci ilin mayında Bakıda 18 min döyüşçüdən ibarət 19 atıcı batalyon yaradıldı. Bakı Sovet qoşunlarının tərkibi Bakı fəhlələri və köhnə orduya əsaslanırdı. Belə bir çətin vəziyyətdə Azərbaycan siyasətçiləri və Rəsulzadə qardaş Türkiyədən kömək istədi. O zaman bütün azərbaycanlılar türk ordusunun gəlişini gözləyirdi. Lakin Cənubi Qafqazın müstəqilliyini elan edən erməni və gürcü qruplaşmaları türk əsgərlərinin bura gəlməsinin qarşısını almağa çalışırdılar. Seym Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə öz nümayəndələrini göndərərək türk əsgərlərinin gəlişinə qarşı təbliğat aparmağa çalışsa da, bu nümayəndələr xalq tərəfindən qəbul edilməyib, hətta Seymin göndərdiyi səfirləri ölümlə hədələyirdi. 1918-ci ilin mayında Seym Kardaşyev və Darbinyanı Zakatala göndərib xalqdan Çengelin qurduğu yeni hökuməti tanıtmağı və Türkiyə əleyhinə təbliğat aparmağı istəsələrdə də, Azərbaycan xalqı bunu qəbul etmədi [1, s.116]. Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı soyqırımı 1918-ci ilin iyulunda Osmanlı türk ordusu hissələrinin Azərbaycana daxil olması ilə başa çatıb [9, s.5].

1918-ci il martın 31-nə keçən gecə Bakıda başlanan kütləvi qətllər 20 minə yaxın günahsız insanın, o cümlədən qocaların, qadınların və uşaqların qətlə yetirilməsi ilə nəticələndi. Martın 30-dan aprelin 2-dək davam edən kütləvi qətllərdə S. Şaumyanın başçılıq etdiyi erməni bolşevik quldur dəstələri Bakıda minlərlə insanı qətlə yetirmiş, müsəlmanların ziyarətgahlarını yandırmış, Bakı əhalisinin 400 milyon manatlıq əmlakını ələ keçirmişdir. (Qırğınlar zamanı şəhərin ən möhtəşəm məscidi sayılan Yeni Pir məscidinə aramsız atəş açılmış, ermənilər Bakının ən möhtəşəm memarlıq incilərindən olan "İsmailliyə" binasını yandırmışlar). Azərbaycanlılara qarşı soyqırımı siyasəti təkcə Bakı şəhəri ilə məhdudlaşmırdı. Martın 31-də erməni daşnakları Şamaxı qəzasının 53 kəndində 2560-ı qadın, 1277-si uşaq olmaqla 8027 Azərbaycan türkünü qətlə yetiriblər. Qubanın 162 kəndində öldürülən günahsız Azərbaycan türklərinin sayı 16 mini keçib. Erməni daşnakları Lənkəranda, Muğan rayonunda və Dağlıq Qarabağda minlərlə kəndi yandırmış, on minlərlə dinc azərbaycanlını (sadəcə milli mənsubiyyətinə görə) vəhşicəsinə qətlə yetirmişlər [7, s.23]. Milli memarlıq incilərini, məktəbləri, xəstəxanaları, məscidləri və digər abidələri dağıdıb, Bakının böyük bir hissəsini xarabalığa çevirdilər. Azərbaycanlılara qarşı soyqırım Bakıda, Şamaxıda, Quba qəzalarında, Qarabağda, Zəngəzurda, Naxçıvanda, Lənkəranda və Azərbaycanın digər bölgələrində xüsusi vəhşiliklə həyata keçirilib [10, s.27-28]. 31 mart tariximizə bütün bəşəriyyətə qarşı törətdiyi erməni vandalizminin təzahürlərindən biri kimi Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü kimi daxil olub. 1918-ci ilin bu qanlı hadisələri zamanı minlərlə dinc azərbaycanlı davamlı soyqırım və təcavüz nəticəsində qətlə yetirilib. Erməni millətçilərinin siyasəti ondan ibarət idi ki, on minlərlə Azərbaycan türkü sırf etnik mənsubiyyətinə görə bolşevik birləşmələri tərəfindən xalq evlərində diri-diri yandırılmış, həmçinin xüsusi işgəncə və qəddarlıqla qətlə yetirilmişdir [5,

s.9]. Ermənilər tarixən təkcə insan resurslarının məhvinə əsaslanan soyqırımı siyasətini həyata keçirməmiş, həm də onu Azərbaycan xalqının milli təsisatlarını və milli mətbuatını məhv etmək, onları yararsız hala salmaq planları əsasında qurublar ki, törətdikləri qanlı hadisələr tarixə düşməyəcəkdi. 1918-ci il martın 31-dən aprelin 2-dək Bakı, Şamaxı, İrəvan, Quba, Lənkəran, Astara, Salyan, Neftçala və digər rayonlarda ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirdikləri kütləvi soyqırımı zamanı nəinki on minlərlə insan, həm də mətbəələr və bəzi jurnalistlər hədəfə alındı. "Açık söz" və "Kaspi" redaksiyaları yandırılıb. Orucov qardaşlarının Almaniyadan gətirilmiş çap avadanlığı ilə təchiz edilmiş elektrik mətbəəsi dağıdıldı. Yanğın zamanı "Kaspi" mətbəəsində 5 min yeni çap olunmuş Quran kitabı da yanmışdı. Daşnaksütyun Partiyasının planlaşdırdığı və bolşeviklərlə birgə həyata keçirdiyi 31 mart qırğını Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinə, tarixi yaddaşına, ziyalılarına qarşı törədilən mənəvi soyqırımıdır. Azərbaycanda 1918-ci ilin mart soyqırımına qədər 20-dən çox ana dilində mətbuat orqanı fəaliyyət göstərsə də, qırğından sonra "Himmət" və "Bakı parlamentinin xəbəri" qəzetləri istisna olmaqla, digər milli mətbuat orqanlarının nəşri qadağan edildi. "Açık söz", "Bəsirət", "İstiqlal", "El İzılı" və digər ana dildə çıxan qəzetlərin son nömrələri soyqırımdan əvvəl martın 17-si və 18-nə təsadüf edib. Bakı Sovetinin sədri Şaumyanın göstərişi və Mətbuat Bürosunun qərarı ilə Rusiya qəzetləri də "mart hadisələrini düzgün qiymətləndirmədiklərinə və vahid sosialist cəbhəsində iştirak etmədiklərinə görə" bağlandılar. "Kaspi", "Baku", "Bakunets", "Vesti Baku" və menşeviklərin "Naş qolos" qəzetlərinin nəşri dayandırıldı, ictimaiyyətə bəyanatlar və müraciətlər qadağan edildi [3, s.5]. 1918-ci ilin martında ermənilərin törətdiyi qırğın 20-ci əsrin dünya tarixinin ən qanlı səhifələrindən biri sayıla bilər [4, s.21]. 1918-ci il iyulun 15-də Azərbaycan Demokratik Respublikası tərəfindən yaradılmış Fövqəladə Komissiya bu qırğınlarla bağlı xeyli sayda sənəd toplayıb hökumətə təqdim etdi. Sovet hakimiyyəti illərində bu tarix yaddaşlardan silinsə də, 1918-ci il martın 31-də tarixi sənədlər əsasında bir çox tədqiqatlar aparılmış və kitablar nəşr olunmuşdur [7, s.23]. 1998-ci il martın 26-da prezident Heydar Əliyev Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında Fərman imzalayıb. Bu fərman ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı törəttikləri amansızlıqlar gələcək nəsilə ötürülməsində xüsusi əhəmiyyətə malik beynəlxalq sənəttir [8, s.15]. O gündən etibarən 31 mart azərbaycanlıların soyqırımı günü kimi tanınır.

Nəticə. Uzun illər boyu Azərbaycanın tarixi torpaqlarına göz dikən ermənilər 1917-ci il fevral və oktyabr inqilabından sonra öz istəklərinə nail olmuş və Azərbaycana qarşı torpaq iddialarını davam ettirmişlər. Bolşeviklərlə şəhərdəki erməni silahlı dəstələrinin əksəriyyətinə nəzarət edən Erməni Milli Şurası arasında hərbi ittifaq yaratmışdı. Bolşeviklərlə daşnakların hərbi əməkdaşlığının təmin edilməsində Qafqaz işləri üzrə fövqəladə komissar S.Şaumyanın xüsusi rolu olmuşdur. Bu səbəbdən ermənilər Türkiyədən və İrandan Azərbaycan torpaqlarına köçərək azərbaycanlıları Cənubi Qafqaz torpaqlarından qovmağa başlamış daha sonra isə mart soyqırımını törətmələrinə zəmin yaratmışlardı. Bu zaman Bakıda qırğınlar törətməklə kifayətlənməyən ermənilər daha sonra Azərbycanın bir çox rayonlarında da soyqırımlar törətmişlər. Cənubi Qafqazdakı siyasi-ictimai vəziyyət, xüsusilə bolşevik-daşnaq birliyinin radikal fəaliyyəti Tiflis gürcü mətbuatı tərəfindən də diqqətlə izlənilmişdir. Soyqırım nəticəsində ermənilər yalnız Azərbaycanın İrəvan quberniyasının 42 kəndini talamış toplamda 199 yaşayış məntəqəsinin dağıtmışlardı. 1918-ci il martın 31-nə keçən gecə Bakıda başlanan kütləvi qətllər 20 minə yaxın günahsız insanın, o cümlədən qocaların, qadınların və uşaqların qətlə yetirilməsi ilə nəticələndi. Martın 30-dan aprelin 2-dək davam edən kütləvi qətllərdə S. Şaumyanın başçılıq etdiyi erməni bolşevik quldur dəstələri Bakıda minlərlə insanı qətlə yetirmiş, müsəlmanların ziyarətgahlarını yandırmış eyni zamanda Bakı əhalisinin 400 milyon manatlıq əmlakını ələ keçirmişdilər. Şamaxı qəzasının 53 kəndində 2560-ı qadın, 1277-si uşaq olmaqla 8027 Azərbaycan türkünü qətlə yetirmişlər. Qubanın 162 kəndində öldürülən günahsız Azərbaycan türklərinin sayı 16 mini keçmişdir. Erməni daşnakları Lənkəranda, Muğan rayonunda və Qarabağda yüzlərlə kəndi yandırmış, on minlərlə dinc azərbaycanlını sadəcə milli mənsubiyyətinə görə vəhşicəsinə qətlə yetirmişlər. Milli memarlıq incilərini, məktəbləri, xəstəxanaları, məscidləri və digər abidələri dağıdıb Bakının böyük bir hissəsini xarabalığa çevirmişdilər. Azərbaycanlılara qarşı soyqırımı Bakıda, Şamaxıda, Quba qəzalarında, Qarabağda, Zəngəzurda, Naxçıvanda, Lənkəranda və Azərbaycanın digər bölgələrində xüsusi vəhşiliklə həyata keçirmişlər. 31 mart tariximizə bütün bəşəriyyətə qarşı törətdiyi erməni vandalizminin təzahürlərindən biri kimi Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü kimi daxil olub. Mart Soyqırımı Azərbaycan üçün təkcə matəm günü

deyil, həm də millətin müstəqilliyi uğrunda mübarizə apararaq şəhid olduqları gündür. 1998-ci il martın 26-da prezident Heydar Əliyev Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında Fərman imzalayıb. O gündən etibarən 31 mart azərbaycanlıların soyqırımı günü kimi tanınır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abışov Vagif. Azərbaycanlıların soyqırımı (1917-1918-cı illər). Bakı, Nurlan Yayıncılık, 2005, 176 s.
2. Akifoğlu Vüqar. Azerbaycan'da Milli Direniş (1917-1930) // Ankara Üniversitesi, DTCF Dərgisi, 57.2, Ankara 2017, 20 s.
3. Aşırlı Akif. 31 Mart Soyqırımı: 1918-1920-cı illər mətbuatında. Bakı, Elm və təhsil, 2011, 100 s.
4. Əliyeva Aynurə, Əhmədova Sevil. 31 Mart - tariximizin göz yaşı. Bakı, Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2018, 41 s.
5. Əliyeva Səbinə. 31 Mart – Azərbaycanlıların soyqırımı günü ilə əlaqədar bəyanat / Respublika, 2023, 31 mart, № 65, 9 s.
6. Gafarov Vasif. Ekim 1917 Devrimindən Sonra Bolşevik Rusya'nın Azerbaycan Siyaseti ve Bakü Sorunu // Akademik Bakış Dergisi, II(3), 2008, 151 s.
7. Garayeva Sevinç. 31 Mart soyqırımı: Təməl insan haklarına qarşı qanlı qəst / 525-ci gəzet, 2023, 1 Aprel, № 55, s.23.
8. Hacıyev İsmayıl. Ermənilərin Azərbaycana qarşı torpaq iddiaları və qanlı cinayətləri. Naxçıvan, "Əcəmi" Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyi, 2012, 192 s.
9. Həsənov Həsən Əlioğlu. Cənubi Azərbaycanın qərb bölgəsində azərbaycanlılara qarşı soyqırım (1917-1919) // Azərbaycan Milli Elimler Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, Bakı 2016.
10. Məmmədova Kamina, Sevda Yusifova. XX əsrin başlarında erməni vandalizmi // "Metafizika" jurnalı, 5(3), 2022, 21 s.
11. Məmmədov Sadir. Ermənilər tərəfindən azərbaycanlılara qarşı törədilmiş soyqırım // Azərbaycanşünaslıq Tədris-Mədəniyyət Mərkəzi, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Bakı Slavyan Universiteti, Bakı, 2010, 16 s.
12. Musayeva Firuzə. 1918-1920-ci illərdə azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən soyqırım siyasəti Türkiyə tarixünaslığında // Tarix və onun problemləri, №4, 2014, 6 s.
13. Mustafa Nazım, "Xalq Qəzeti", 6-7. 01. 2009.
14. Valehoğlu Fahri Hacılar. Oktyabr Çevrilişi Sonrası Bakü'de Taşnak-Bolşevik İttifakının Faaliyetleri Dövrün Gürcü Matbuatında: 31 Mart 1918-ci Yıl Soykırımı // Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 11/1, Mart 2022, 24 s.
15. Velizade Tural. Fefgalade Haller Komisyonu Senetleri 1918 yılının Martında Bakü'de Hayata Geçirilen Soykırım" // İpek Yolu, No.3, 2018, 8 s.

САФАР АЛИЕВ
Сотрудник Нахчыванского отделения НАНА

ГЕНОЦИД АРМЯН ПРОТИВ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ (1918 г.)

На разных этапах истории армяне осуществляли этнические чистки, депортации и геноциды против наших соотечественников с целью захвата земель Азербайджана. Они осуществили геноциды против азербайджанского народа с целью создания государства "Великая Армения" за счет азербайджанских земель. В ходе одного из самых страшных событий, в марте и апреле 1918 года, массовые убийства были совершены с особой жестокостью дашнакско-большевистскими вооруженными отрядами, действовавшими по мандату Бакинского Совета. В те дни в городе Баку, а также в других городах и районах, входящих в состав Бакинской губернии, были убиты десятки тысяч мирных жителей, именно по причине их этнической и религиозной

принадлежности. Были разрушены жемчужины национальной архитектуры, населенные пункты, памятники культуры, школы, больницы, мечети и кладбища.В результате жестокости армян значительная часть Баку и других регионов были превращены в руины.

Ключевые слова: Баку, С.Шаумян, большевики, армянский вандализм, мартовский геноцид.

SAFAR ALIYEV
Researcher of Nakhchivan Branch of ANAS

GENOCIDE COMMITTED BY ARMENIANS AGAINST AZERBAIJANIS (1918)

Armenians carried out ethnic cleansing, deportations and genocides against our compatriots in order to seize the historical lands of Azerbaijan at different stages of history. They committed genocides against the people of Azerbaijan in order to create a "Great Armenia" state at the expense of Azerbaijani lands. One of these terrible events is the mass massacres committed with particular cruelty by the Dashnak-Bolshevik armed groups operating under the mandate of the Baku Soviet in March-April 1918. In those days, tens of thousands of civilians were killed in Baku city, as well as in other cities and districts of Baku governorate, precisely because of their ethnic and religious affiliation, destroyed national architectural pearls, settlements, destroyed cultural monuments, schools, hospitals, mosques and cemeteries. As a result of the Armenian atrocities, Baku and a large part of other regions were ruined.

Keywords: Baku, S.Shaumyan, Bolsheviks, Armenian vandalism, March genocide.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix:30 sentyabr 2024-cü il.
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15 noyabr 2024-cü il.
Rəyçilər: t.e.d. Emin Şıxəliyev, t.e.d. Anar İsgəndərov.